

Αναβίωση και ανάδειξη δικτύου οικισμών στη Μέσα Μάνη Το παράδειγμα του οικισμού «Άλικά»

Αννεζίνα Δαμπολιά - Αρχιτέκτων Μηχανικός

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έρευνα για την ανάδειξη των μανιάτικων οικισμών αλλά και την επιβίωση τους μέσα στους σημερινούς οικονομικούς όρους, αναδεικνύει ως βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε επέμβασης την κατανόηση της εξέλιξης των οικιστικών αυτών συνόλων στο χώρο και στο χρόνο.

Για το σκοπό αυτό μελετήθηκε ο οικισμός «Άλικά» με μια συνδυαστική μεθοδολογία που περιέλαβε τα εξής στάδια: την αναγνώριση του συστήματος διαδρομών στον ευρύτερο χώρο του οικισμού το οποίο αντανακλά τις οικονομικές δομές πάνω στις οποίες βασίστηκε ο οικισμός καθώς και τις σχέσεις του με τους γύρω οικισμούς, τη σχέση του οικισμού με τον άμεσο ζωτικό του χώρο (καλλιέργειες, βοσκότοποι, ξεμόνια), την ανάλυση του κατεξοχόν οικιστικού πυρήνα και τέλος την αποτύπωση βασικού τμήματος του οικισμού. Το κάθε στάδιο αποτέλεσε ένα αυτοτελές επίπεδο ανάγνωσης του χώρου, αναγκαίο, ώστε να προκύψουν συμπεράσματα που ολοκλήρωσαν την εικόνα της εξέλιξής του.

Παράλληλα, καταγράφοντας τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο οικισμός σήμερα (προβλήματα που προέκυψαν από την εγκατάλειψη της παραγωγικής του βάσης και στα χρόνια που ακολούθησαν από την ελλιπή προστασία του), προτείνεται μια ολοκληρωμένη στρατηγική για την αναβίωση και την ανάδειξή του, ως τμήμα ενός ευρύτερου δικτύου οικισμών. Οι προτάσεις ξεκινούν από την ενεργοποίηση του ζωτικού του χώρου και ακολουθεί η λειτουργική αναβίωσή του, καθώς και η σύσταση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου προστασίας του συνόλου. Η βιωσιμότητα του εγχειρήματος θα βασίζεται στην επαναλειτουργία του συστήματος διαδρομών εντός και εκτός του οικισμού, μέσω της οποίας επιτυγχάνεται η ανάδειξη και η σύνδεση όχι μόνο όλων των στοιχείων του άμεσου περιβάλλοντός του, αλλά και της ευρύτερης οικιστικής ενότητας στην οποία ανήκει.

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Η περιοχή της Μέσα Μάνης φιλοξενεί ένα τεράστιο ανεκμετάλλευτο δυναμικό οικιστικό συνόλων. Πρόκειται για κατεξοχήν αγροτικούς οικισμούς, των οποίων το παραγωγικό υπόβαθρο βρίσκεται σε μια λανθάνουσα κατάσταση, αφού το μέλλον των λιγοστών κατοίκων τους δεν σχετίζεται πλέον με τη φυσική οικονομία του τόπου, την αγροτική ζωή.

Ένας τέτοιος οικισμός είναι τα Άλικα, άλλοτε ένας εκ των πολυπληθέστερων οικισμών της Μέσα Μάνης. Ανήκει σε μια ευρύτερη ενότητα οικισμών στο νότιο τμήμα της χερσονήσου, τα Μέσα Χωριά, που έχουν την ιδιαιτερότητα να βρίσκονται εκεί που η αποσκιερή (Δυτική) συναντά την προσηλιακή (Ανατολική) Μάνη. Τα Άλικα συγκεκριμένα βρίσκονται στους πρόποδες τους όρους Σαγγιά, σε ένα χαρακτηριστικό σημείο όπου ο Ταύγετος πλησιάζει τη θάλασσα σβήνοντας ομαλά σε αυτήν, με αποτέλεσμα ο οικισμός είναι ημιορεινός σε υψόμετρο 180μ. και ταυτόχρονα να βρίσκεται σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα. Η στρατηγική αυτή γεωγραφικά θέση πιθανώς έδωσε και την ονομασία του οικισμού. (Κατά τον Κουτσιλιέρη από το αρχαίο «αλυκίδες» προέρχεται το νεοελληνικό όνομα αλυκή, που σημαίνει χαμηλή θέση κοντά στη θάλασσα - Κουτσιλιέρης, 1996).

Η παρούσα εισήγηση βασίζεται στην διπλωματική εργασία που εκπόνησα στο ΔΠΣΜ Συντήρησης και Αποκατάστασης Ιστορικών κτιρίων και Συνόλων του ΕΜΠ υπό την επίβλεψη των διδασκόντων Ε. Μαΐστρου και Γ. Μαρίνου. Εδώ θα δοθεί βάρος στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την κατανόηση της εξέλιξης του οικιστικού αυτού συνόλου στο χώρο και στο χρόνο, αφού αυτή αποτελεί τη βασική προϋπόθεση οποιασδήποτε επέμβασης στον οικισμό (Κόμης, 1995).

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε ήταν συνδυαστική και περιέλαβε τα εξής στάδια: την καταγραφή των μονοπατιών στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού, τη μελέτη της δομής του οικισμού σε σχέση με τον ζωτικό του χώρο, την ανάλυση του πυρήνα του οικισμού και την αποτύπωση μεμονωμένων κτιριακών συγκροτημάτων σε συγκεκριμένο τμήμα του οικισμού. Από το γενικό στο ειδικό και από το ειδικό στο γενικό προέκυπταν διαρκώς συμπεράσματα που τελικά ολοκλήρωσαν την εικόνα της εξέλιξης του οικισμού.

Οικοδομική εξέλιξη του οικισμού

Καταρχάς έγινε μια ανάγνωση της ευρύτερης περιοχής μέσω της καταγραφής του συστήματος των μονοπατιών, όπως διακρίνονται σε αεροφωτογραφίες του περασμένου αιώνα, αφού τα ίχνη τους σήμερα έχουν σχεδόν σβήσει μαζί με τις παλαιές δομές (εικ. 1). Στη συνέχεια έγινε μια προσπάθεια ταξινόμησης του σύνθετου αυτού συστήματος μονοπατιών βάσει της παλαιότητάς τους με τη βοήθεια ιστορικών στοιχείων.

Στο σημείο αυτό εκπονήθηκε ιστορική έρευνα για την περιοχή και τον οικισμό. Εδώ θα αναφέρουμε μόνο, για λόγους συντομίας, πως υπάρχουν χρονολογημένα ευρήματα στο χώρο από τα ρωμαϊκά χρόνια μέχρι και τον 10ο αιώνα, που μας δίνουν μια καλή εικόνα της οικιστικής εξέλιξης της περιοχής. Τα πιο σημαντικά είναι αυτά που τεκμηριώνουν τη θέση της Καινηπόλεως με το λιμάνι της, τον Σαρολιμένα, σπουδαίας πόλης του Κοινού των Ελευθερολακώνων κατά τα ρωμαϊκά χρόνια. Στην ίδια περιο-

δο ανάγεται και το λατομείο, που ορίζει τη βόρεια πλευρά της κεντρικής πλατείας των Αλίκων, όπου βρίσκεται και εκκλησία αφιερωμένη στην Θεοτόκο, η λεγόμενη από τους ντόπιους «Παναγιά η Λατομά». Στην παραλιακή ζώνη ανασκάφηκαν τρεις παλαιοχριστιανικές βασιλικές από τον καθηγητή Ν. Δρανδάκη, που επιβεβαιώνουν την ύπαρξη οργανωμένης ζωής τα χρόνια αυτά: στην περιοχή του Άγιου Ανδρέα υπήρχε τρίκλιτη, πιθανότατα ξυλόστεγης, βασιλική του 7^{ου} ή 8^{ου} αιώνα. Στην περιοχή του Άγιου Πέτρου βρέθηκε επίσης τρίκλιτη βασιλική, που φαίνεται πως κτίστηκε τον 5^ο αιώνα και τέλος στη θέση μοναστήρι κοντά στον Άγιο Πέτρο υπήρχε τρίτη πιθανώς του 6^{ου} μ.Χ. αιώνα. Όπως αποδεικνύουν οικοδομικά λείψανα του 9^{ου} στον ορμίσκο του Αλμυρού, η ζωή διατηρήθηκε στα παράλια και μετά τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Φαίνεται όμως πως αυτή είναι και η τελευταία περίοδος πριν η Καινήπολη εγκαταλειφθεί οριστικά από το φόβο των αραβικών επιδρομών. Εγκαταλείποντας τα παράλια, οι Ελευθερολάκωνες αποτραβιούνται στα ορεινά του όρους Σαγγιά, όπου τα υπολείμματα οικισμού στη θέση «Σκεντρίνες» και ο ναός του Αι-Στράτηγου ή Ταξιάρχη, που ανάγεται στον 10^ο αιώνα.

Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε πως το μονοπάτι που συνέδεε τον Σαρολιμένα με το λατομείο ανάγεται στα ρωμαϊκά χρόνια. Τουλάχιστον στα μεσοβυζαντινά χρόνια τοποθετείται το δίκτυο των μονοπατιών, όπου και ο αντίστοιχος ηλικίας οικισμός στη θέση «Σκεντρίνες». Φαίνεται πως το δίκτυο αυτό ήταν υπερτοπικό και συνέδεε με ασφάλεια τους προφυλαγμένους οικισμούς που αναπτύχθηκαν στην ενδοχώρα ύστερα από την εγκατάλειψη των παραλίων. Οι τοπικοί άξονες που συνδέουν τον οικισμό με την πεδινή γη πρέπει να δημιουργήθηκαν αργότερα με την πύκνωση του οικισμού και την ανάγκη επέκτασής του. Τέλος, γνωρίζουμε πως ο σημερινός οδικός άξονας κατασκευάστηκε τη δεκαετία '50 (εικ. 2).

Με μια κοντινότερη ματιά παρατηρούμε τη σχέση του οικισμού με το δίκτυο των μονοπατιών. Είναι φανερό, πως η μετεγκατάσταση και η ανάπτυξή του στη σημερινή του θέση και έκταση, έγινε ακριβώς πάνω στο υπερτοπικό δίκτυο. Ακόμη, το αρχαίο μονοπάτι πρέπει να ήταν σημαντικό καθ' όλη τη διάρκεια της εξέλιξης του οικισμού, αφού τον συνέδεε με το λιμάνι και αυτό το καταλαβαίνουμε από το ότι, όπου αυτό διασταυρώθηκε με άλλο άξονα, δημιουργήθηκε εκεί ένα είδος «κέντρου». Το τοπικό δίκτυο φανερώνει τη σχέση του οικισμού με τον ζωτικό του χώρο, δηλαδή την καλλιεργήσιμη γη και την αγροτική παραγωγή. Πάνω σε αυτούς τους άξονες δημιουργήθηκαν τα ξεμόνια του οικισμού, δηλαδή αυτόνομα οικιστικά συγκροτήματα που κατοχύρωναν και προφύλασσαν με την παρουσία τους την αγροτική τους ιδιοκτησία (εικ. 3).

Στο σημείο αυτό δεν γίνεται να μην αναφερθούμε στην οικονομία του τόπου και στο τοπικό σύστημα καλλιέργειας, που χαρακτηρίζει το τοπίο της Μάνης. Πρόκειται για τη διαίρεση της γεωργικής γης, με τη βοήθεια χαμηλών ξερολιθιών, σε αναβαθμούς στις πλαγιές των λόφων, που ονομάζονται «χτάρια» ή «τράφοι», ή, όταν έχουν μακρόστενο σχήμα, «λούρες». Οι αναβαθμοί αυτοί συγκρατούν το λιγιστό χώμα και το βρόχινο νερό. Εδώ καλλιεργούνταν σιτηρά, λίγο καλαμπόκι, αλλά και βαμβάκι στα Άλικα και ιδίως στην Κυπάρισσο. Τη φροντίδα των «χωραφιών» αυτών είχαν παραδοσιακά οι γυναίκες. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και σήμερα είναι μάλλον αδύνατη η εκμηχάνιση της γεωργίας, καθώς μέσα στα χτάρια συναντά κανείς μεγάλες επιφάνειες συμπαγών βράχων.

Περνώντας στον βασικό πυρήνα του οικισμού παρατηρούμε, ότι η θεωρία που διατυπώθηκε προηγουμένως για την εξέλιξη του ιστού, εδώ παρουσιάζει ελλείψεις. Το πρόβλημα εντοπίζεται ακριβώς στο σημείο όπου συνέκλιναν το αρχαίο μονοπάτι και το υπερτοπικό δίκτυο των βυζαντινών χρόνων, άξονες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του οικισμού. Φαίνεται πως τμήματα των μονοπατιών αυτών καταλείφθηκαν κάποια στιγμή από το δομημένο περιβάλλον.

Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαία η καταγραφή των μεμονωμένων κτισμάτων του οικισμού, καθώς και η σύγκριση της δομής των τοιχοποιιών και των υπόλοιπων οικοδομικών τους χαρακτηριστικών. Ο στόχος ήταν, μέσω της κατανόησης της οικοδομικής εξέλιξης των μεμονωμένων κτισμάτων, να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα για την οικοδομική εξέλιξη ολόκληρου του οικισμού.

Έτσι δημιουργήθηκαν καρτέλες που συγκέντρωναν τα συγγενικά στοιχεία και τελικά τα κτίσματα του οικισμού κατατάχθηκαν σε τρεις κατηγορίες, τρεις οικοδομικές περιόδους (εικ. 5). Κατά την πρώτη κατασκευαστική περίοδο (Α) διακρίνουμε τις λεγόμενες μεγαλιθικές οικοδομές με δόμηση με ακατέργαστους λίθους μεγάλου μεγέθους, χωρίς τη χρήση συνδετικού κονιάματος, με απουσία σαφών οριζοντίων στρώσεων και μεγάλη μείωση καθ' ύψος της τοιχοποιίας. Σε μια υποκατηγορία (Α2) της πρώτης κατασκευαστικής περιόδου παρατηρούμε τα ίδια χαρακτηριστικά στις τοιχοποιίες, με χρήση όμως λίθων μικρότερου μεγέθους. Τη δεύτερη κατασκευαστική περίοδο (Β) χαρακτηρίζουν τα τοξωτά υπέρθυρα, οι σαφείς οριζόντιες στρώσεις στις τοιχοποιίες, οι λαξευτοί γωνιόλιθοι, η μικρή μείωση καθ' ύψος της τοιχοποιίας, η χρήση ενός ισχνού λασποκονιάματος και η χρήση υλικού από το λατομείο. Η κατασκευαστική περίοδος (Γ) είναι χαρακτηριστική για την ευρεία χρήση ασβεστοκονιάματος, τις κατακόρυφες ακμές των τοιχοποιιών με τους ισομεγέθεις ορθογώνιους λαξευτούς γωνιόλιθους και τα μεγάλα ορθογωνικά ανοίγματα.

Τα συμπεράσματα αυτά καταχωρήθηκαν στον χάρτη και έτσι προέκυψε μια πρώτη εικόνα της εξέλιξης του οικισμού. Στον χάρτη παλαιότητας (εικ. 6) με βαθύ κόκκινο διακρίνονται τα μεγαλιθικά κτίσματα και έτσι προκύπτουν οι πρώτες γειτονιές. Με γαλάζιο καταγράφεται η (Β) κατασκευαστική περίοδος, κατά την οποία οι παλαιότερες γειτονιές αναδιαμορφώνονται και πυκνώνουν και με κίτρινο η (Γ) περίοδος, κατά την οποία οι παλιές γειτονιές πυκνώνουν ακόμη περισσότερο, δημιουργείται η πλατεία με την εκκλησία, το καφενείο και το λιοτρίβι αλλά και νέες οικιστικές ενότητες εκτός των ορίων του οικισμού, τα ξεμόνια.

Όμως, παραμένει μυστήριο το τι συνέβη σε μια εκ των παλαιότερων, όπως διαπιστώθηκε, γειτονιών του οικισμού και χάθηκε η διασταύρωση των μονοπατιών. Για το λόγο αυτό αποτυπώθηκε το συγκεκριμένο δυσανάγνωστο τμήμα του οικισμού μαζί με τα οικιστικά συγκροτήματα (9-10, 13, 14) που περιελάμβανε.

Τα συμπεράσματα που βγήκαν στη φάση αυτή ήταν πολύτιμα. Καταρχάς από την αποτύπωση του κτιρίου 14 αποκαλύφθηκε κτίσμα τετραγωνικών διαστάσεων με μεγαλιθική τοιχοποιία, που δεν είναι τίποτα άλλο από μεγαλιθικό πύργο. Ήταν μέχρι στιγμής αξιοπρόσεκτο το γεγονός, ότι, ενώ ο οικισμός είχε μεγαλιθική φάση δεν είχε βρεθεί πύργος ή βάση πύργου αυτής της περιόδου.

Από την αποτύπωση του κτιρίου 13 τεκμηριώθηκαν και συσχετίστηκαν μεταξύ τους κατασκευαστικά στοιχεία και των τριών διαφορετικών περιόδων (Α, Β και Γ), καθώς το κτίριο πέρασε από όλες και τις διατηρεί μέχρι σήμερα σε πολύ καλό βαθμό. Έτσι

βγήκαν συμπεράσματα για τη μεγαλιθική φάση της κατασκευής (το αρχικό ύψος, το ύψος του μεσοπατώματος). Επίσης τεκμηριώθηκε το γεγονός ότι οι πολεμικές κατασκευές είναι χαρακτηριστικό στοιχείο της (B) περιόδου. Το ίδιο προκύπτει για τον λιακό αλλά και για τη διαίρεση του μονόχωρου μακριναριού σε δίχωρο. Φαίνεται πως στην μεγαλιθική φάση δεν διαιρούνταν ο χώρος. Τέλος στην τρίτη περίοδο ανάγονται τα μεγάλα ανοίγματα (όπου βρέθηκε περβάζι με σκαλισμένη τη χρονολογία 1922), η υπερύψωση της στέγης και το φουρνόσπιτο.

Η αποτύπωση του συγκροτήματος 9-10 έδωσε καθοριστικά συμπεράσματα για την εξέλιξη του ιστού (εικ. 7). Στη θέση του πυργόσπιτου υπήρχε αρχικά παλαιότερος πύργος της περιόδου (B). Ο πύργος αυτός φαίνεται πως έφραζε το μονοπάτι που περνούσε από εκεί (για λόγους βεντέτας;), αποκόπτοντας στρατηγικά την επικοινωνία μεταξύ δυτικών και ανατολικών συνοικιών. Στον πύργο προσκολλάται η οικία 10 της περιόδου (B). Είναι χαρακτηριστική η βόρεια πλευρά της κατοικίας 10, της οποίας η περιέργη κλίση ακολούθησε προφανώς την χάραξη του υφιστάμενου μονοπατιού. Σε επόμενη φάση ο πύργος γκρεμίζεται και τη θέση του παίρνει σταδιακά το πυργόσπιτο του στρατηγού Μουρκόγιαννη, ενώ παράλληλα η οικία 10 αναμορφώνεται. Το συγκρότημα φτάνει στην τελική του μορφή έπειτα από κατασκευές προσκτισμάτων και επάλληλες διαμορφώσεις, όπου το κτίριο 9 τοπικά γκρεμίζεται και αναδομείται. Τόσο η ύπαρξη πυργόσπιτου, όσο και του αρχικού πύργου δείχνουν ότι η θέση αυτή αποτελούσε πάντα στρατηγικό σημείο μέσα στον οικισμό.

Από τη συσχέτιση των κατασκευαστικών περιόδων των τριών συγκροτημάτων προκύπτει η συνολική ανάγνωση των οικοδομικών φάσεων της γειτονιάς του λατομείου, καθώς και οι χαράξεις των χαμένων μονοπατιών (εικ. 8, 9).

Πιο αναλυτικά, ένα από τα πρώτα κτίσματα της περιοχής ήταν ο πύργος 14, που βρίσκονταν πάνω στη διασταύρωση των υπερτοπικών αξόνων, του αρχαίου και του βυζαντινού. Γύρω του αναπτύχθηκε αργότερα η μεγαλιθική γειτονιά με την εκκλησία στα δυτικά του συγκροτήματος. Στην επόμενη φάση (B) η γειτονιά αναδομήθηκε και πύκνωσε. Τότε κατασκευάστηκε ο πύργος 9 που έφραζε το μονοπάτι, τα περάσματα σκεπάστηκαν και τα κτίσματα εξοπλίστηκαν με πολεμικές κατασκευές. Ακόμη, τότε φαίνεται ότι δημιουργήθηκαν δύο διακλαδώσεις, μια προς βορρά ώστε να αποκατασταθεί η κυκλοφορία μεταξύ ανατολής και δύσης και μια προς νότο, με στόχο να αποκατασταθεί η σύνδεση των ανατολικών συνοικιών με το αρχαίο μονοπάτι και συνεπώς το λιμάνι. Η βόρεια διακλάδωση διέσχισε τον μέχρι τότε έρημο χώρο του λατομείου, όπου θα δημιουργηθεί αργότερα η πλατεία. Στα χρόνια που ακολούθησαν τα συγκροτήματα 9 και 14 προσεταίρισαν το τμήμα του μονοπατιού που βρέθηκε σε αχρηστία. Στην επόμενη περίοδο (Γ) η γειτονιά, που πλέον είχε διαιρεθεί σε μικρότερες ομάδες – γένη, αναδομήθηκε, πύκνωσε και απόκτησε αναφορική σχέση με την νέα πλατεία.

Αντίστοιχα παρακολουθούμε και την εξέλιξη ολόκληρου του οικισμού, από την περίοδο της πρώτης εγκατάστασης (A1), στην δημιουργία των μεγαλιθικών γειτονιών (A2), και από την πύκνωση και αναδόμηση της περιόδου (B) στην ακόμη μεγαλύτερη πύκνωση αλλά και επέκταση του οικισμού εκτός των ορίων του κατά την περίοδο (Γ) (εικ. 10).

Συνδυάζοντας τα συμπεράσματα αυτά με πληθυσμιακά στοιχεία για τον οικισμό², μπορούμε να παρακολουθήσουμε την μεταβολή του πληθυσμού στο πέρασμα των

χρόνων και έτσι να χρονολογήσουμε τις κατασκευαστικές περιόδους. Μπορούμε λοιπόν να πούμε, ότι η (Β) περίοδος χρονολογείται από την έναρξη της Τουρκοκρατίας έως τον 18^ο, η (Γ) από τον 18^ο και έπειτα, ενώ την (Α) την τοποθετούμε ανάμεσα στον 10^ο και τον 15^ο.

Τα Άλικα σήμερα

Μετά την ολοκλήρωση της εικόνας της εξέλιξης του οικισμού θα μπορέσουμε να περάσουμε στις προτάσεις, αφού φυσικά προηγηθεί η ανάγνωση της σημερινής κατάστασης.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2011 διαμένουν στα Άλικα 82 μόνιμοι κάτοικοι. Στον Χάρτη Βαθμού Κατοίκησης (εικ. 11) παρατηρούμε όμως, ότι ο πυρήνας του οικισμού, που έχει έναν αριθμό 100 περίπου κτισμάτων, παραμένει στο μεγαλύτερο του μέρος εγκαταλειμμένος (με μαύρο χρώμα) και ότι τα μόνιμα νοικοκυριά είναι πολύ λίγα (με κίτρινο χρώμα). Η (κάποια) ζωή εδώ οφείλεται κυρίως στην εποχιακή κατοίκηση (με ώχρα). Ο υπόλοιπος πληθυσμός κατοικεί στα όρια του οικισμού σε νέες οικιστικές ενότητες, που αναπτύχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες επί των οδικών αξόνων. Στον Χάρτη Υπάρχουσας Κατάστασης έχουν καταγραφεί με μπλε χρώμα τα νέα κτίσματα επί του οδικού άξονα (εικ. 12).

Τον βασικό άξονα κυκλοφορίας και εισόδου στον οικισμό αποτελεί το οδικό δίκτυο που συνδέει την δυτική με την ανατολική Μάνη. Ο άξονας αυτός «κόβει» τον οικισμό σε δύο τμήματα, το βόρειο, που περιέχει τον παλαιό πυρήνα και το νότιο, όπου βρίσκονται τα ξεμόνια και η αγροτική γη, και διέρχεται από το κέντρο του σημερινού οικισμού. Στο κέντρο λειτουργεί δημοτικό σχολείο με 8 μαθητές και στο ίδιο κτίριο στεγάζεται το αγροτικό ιατρείο. Υπάρχει ακόμη ένα εστιατόριο.

Η είσοδος στον πυρήνα του οικισμού γίνεται κυρίως από τον άξονα που συνέδεε κάποτε τις ανατολικές συνοικίες του πυρήνα με την αγροτική γη. Η διαδρομή αυτή ασφαλτοστρώθηκε και επεκτάθηκε με σκοπό να φτάνει το αυτοκίνητο στην κεντρική πλατεία του λατομείου, που χρησιμοποιείται ως βασικός χώρος στάθμευσης.

Το αρχαίο μονοπάτι, που έπαιξε μέσα στους αιώνες καθοριστικό ρόλο για την εξέλιξη του οικισμού, αποτελεί σήμερα διαδρομή ήσσοнос σημασίας. Τμήμα του έχει ενσωματωθεί στον οδικό άξονα.

Τόσο η κατάσταση των ερειπωμένων κτισμάτων όσο και οι αλλοιώσεις των κτισμάτων και του ιστού στον πυρήνα του οικισμού, έχουν καταγραφεί σε σχετικό χάρτη, που για λόγους συντομίας δεν θα παρουσιαστεί εδώ. Θα αναφέρουμε απλά ότι η χρόνια εγκατάλειψη και το γεγονός ότι ο επισκέπτης που διέρχεται από τον οδικό άξονα δύσκολα θα αντιληφθεί τον οικισμό, συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στη διατήρηση της αυθεντικής του φυσιογνωμίας μέσα στα χρόνια. Οι κατασκευές, τόσο τα κτίσματα όσο και τα μονοπάτια, βρίσκονται σε μια σχετικά καλή και σίγουρα, πλην ελαχίστων περιπτώσεων, αναστρέψιμη κατάσταση.

Όσον αφορά την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος, ο οικισμός είναι χαρακτηρισμένος ως παραδοσιακός με το ΦΕΚ του 1978 από το ΥΠΕΧΩΔΕ και η ευρύτερη περιοχή είναι κηρυγμένη ως αρχαιολογικός χώρος. Το φυσικό περιβάλλον προστατεύεται ως περιοχή *Natura 2000* και βιότοπος *Corine*, όπως και όλη η περιοχή του

Σαγγιά. Από την εικόνα που παρουσιάζει πάντως σήμερα ο οικισμός στα όριά του, όπου αναπτύσσονται οι νέες οικιστικές ενότητες, είναι σαφές, ότι το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο δεν μπορεί να αντιμετωπίσει την καταστροφή της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του.

Όραμα για επιβίωση και ανάδειξη

Κατανοώντας πλέον τους βαθύτερους πολιτιστικούς παράγοντες που οδήγησαν στον συγκεκριμένο τρόπο ζωής και έκφρασής του στο χώρο, καθώς και τη συγκρότηση του οικισμού από τις απαρχές της δημιουργίας του μέχρι σήμερα, μπορούμε να προτείνουμε μια ολοκληρωμένη στρατηγική για μια «φυσική» συνέχεια της ζωής του μέσα στα επόμενα χρόνια.

Το πρώτο πράγμα που πρέπει να εξασφαλισθεί είναι η διατήρηση του αγροτικού τοπίου. Δεν μπορούμε να μιλάμε για ενεργοποίηση του οικισμού εάν δεν μεριμνήσουμε για την ενεργοποίηση του ζωτικού του χώρου. Άρα σε πρώτη φάση προτείνεται η διατήρηση και η ενίσχυση του τοπικού συστήματος καλλιέργειας, η αποκατάσταση των αγροτικών κατασκευών και η προώθηση των τοπικών προϊόντων.

Μια ιδέα είναι η συμμετοχή στο πρόγραμμα GIAHS, μιας πρωτοβουλίας της Διεθνούς Οργάνωσης Τροφίμων και Γεωργίας (αποτελεί εξειδικευμένη οργάνωση του ΟΗΕ), που αναγνωρίζει τα τοπικά αγροτικά συστήματα και υποστηρίζει τις τοπικές οικονομίες. Εφαρμόζεται ήδη στην Κίνα, την Ιταλία, το Περού κ.α. Παράλληλα με τη σύσταση αγροτικών συνεταιρισμών θα μπορούσε να λειτουργήσει μια οργανωμένη βάση παραγωγής, που θα στηρίζεται είτε σε βιολογικές ελαιοκαλλιέργειες, είτε σε εναλλακτικές καλλιέργειες, όπως π.χ. αυτή του φραγκόσυκου, που αποτελεί μια ταχέως αναπτυσσόμενη αγορά.

Παράλληλα με την προσπάθεια διατήρησης της οικονομικής βάσης του οικισμού, μπαίνει σε προτεραιότητα και η προστασία της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του, η οποία προϋποθέτει τη λειτουργική του αναβίωση. Εδώ θα μπορούσε να εφαρμοστεί ένα γνωστό από τη δεκαετία του '80 πρόγραμμα, που εφαρμόζεται σε αντίστοιχους οικισμούς της Ιταλίας, το «*albergo diffuso*», δηλαδή το «διάχυτο ξενοδοχείο». Μια πολύ σημαντική παράμετρος του προγράμματος είναι η εξ αρχής συμμετοχή των ιδιοκτητών σε αυτό. Το πρόγραμμα ιδανικά θα βασίζεται στην εποχιακή κατοίκηση των ιδιοκτητών, μιας και η ζωή στον οικισμό εξαρτάται κυρίως από αυτήν. Όταν η κατοικία-ξενώνας θα απελευθερώνεται από τον ιδιοκτήτη της, θα είναι διαθέσιμη για τον επισκέπτη. Με αυτόν τον τρόπο ο επισκέπτης θα είναι προσωρινός κάτοικος και ο κάτοικος προσωρινός επισκέπτης. Αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει έδαφος για να μετατραπεί κάποια στιγμή η εποχιακή κατοίκηση σε μόνιμη.

Με βάση τον άξονα αποκατάστασης και διατήρησης του οικισμού, όπως τον περιγράψαμε παραπάνω, προτείνονται οι εξής γενικές παρεμβάσεις στον οικιστικό ιστό (εικ. 13):

Ανάδειξη του αρχαίου μονοπατιού σε βασικό άξονα του οικισμού, αποκτώντας ξανά την αξία που είχε καθ' όλη τη διάρκεια εξέλιξής του. Το αρχαίο μονοπάτι πρέπει να αποτελέσει το βασικό άξονα εισόδου πεζών στον οικισμό. Η συνέχειά του, που διακόπηκε με τη χάραξη του νέου δρόμου, θα αποκατασταθεί με αλλαγή υλικού στο ση-

μείο αλληλοεπικάλυψης του με αυτόν. Για τον ίδιο λόγο θα πρέπει να υπάρξει και ειδική επισήμανση.

- Διατήρηση και ιεράρχηση του λοιπού δικτύου των καλντεριμιών του οικισμού.
- Ανάδειξη του εγκαταλειμμένου οικισμού στη θέση «Σκεντρίνες» (παλαιά Άλικα) και αποκατάσταση της σχέσης του με τα Άλικα.
- Οργάνωση της κίνησης του αυτοκινήτου. Περιορισμός της χρήσης του στο εσωτερικό του οικισμού και σχεδιασμός χώρων στάθμευσης τόσο για τους επισκέπτες, όσο και για τους κατοίκους του οικισμού.
- Επισήμανση των κόμβων διασταύρωσης του οδικού άξονα με τα μονοπάτια που συνέδεαν τον οικισμό με τα χωράφια. Είναι σημαντικό να τονιστεί η συνέχεια των διαδρομών αυτών έναντι της ασυνέχειας που καθιέρωσε η χάραξη του οδικού άξονα, αποκόπτοντας τον οικισμό από την αγροτική του γη και τα ξεμόνια.

Παράλληλα πρέπει να δημιουργηθεί εκ νέου ένα οργανωμένο πλαίσιο προστασίας τόσο του αγροτικού τοπίου όσο και του δομημένου περιβάλλοντος, που θα περιλαμβάνει την οριοθέτηση του οικισμού με ταυτόχρονη αποθάρρυνση της εκτός σχεδίου δόμησης στην ευρύτερη περιοχή, τη μεμονωμένη κήρυξη όλων των ιστορικών κτισμάτων και λοιπών αξιόλογων κατασκευών του οικισμού και την επανεξέταση των όρων της νέας δόμησης και των μορφολογικών περιορισμών.

Εντός του πυρήνα, με γνώμονα να εφαρμοστεί το πρόγραμμα των «διάχυτων» ξενώνων, αρχικά καταγράφονται τα κτίσματα που βάσει θέσης, κατάστασης διατήρησης και αλλοιώσεων, δύναται να αποτελέσουν τους ξενώνες αυτούς (εικ. 14). Το πρόγραμμα απαιτεί την ύπαρξη κεντρικών λειτουργιών, όπως μια κεντρική διοίκηση, έναν χώρο υποδοχής, έναν κοινό χώρο για πρωινό και έναν χώρο συγκεντρώσεων. Οι κοινόχρηστες χρήσεις τοποθετούνται γύρω από την πλατεία και στη γειτονιά του λατομείου, όχι μόνο επειδή η γειτονιά αυτή βρίσκεται σε πολύ καλή θέση σε σχέση με τους βασικούς άξονες και την πλατεία και είναι μια εκ των παλιότερων του οικισμού (που συμπεριλαμβάνει εκτός των άλλων και ένα μεγαλιθικό πύργο), αλλά και γιατί η γειτονιά αυτή, όταν το κεντρικό καλντερίμι δεν είχε ακόμη διακοπεί, αποτελούσε μια ενότητα. Σήμερα δεν γίνεται ασφαλώς να αποκαταστήσουμε τη χαμένη λειτουργία του δικτύου, αλλά μπορούμε να ομαδοποιήσουμε τη γειτονιά λειτουργικά, μέσω των συμπληρωματικών χρήσεων.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο επεξεργασίας, αφού θα έχουν διευθετηθεί τα βασικά ζητήματα οργάνωσης του χώρου, θα μπορούσαν πλέον να τεθούν ζητήματα αποκατάστασης και τελικών μορφών, αλλά και θέματα επεμβάσεων στον δημόσιο χώρο, που χρήζει σχεδιασμού.

Η μεμονωμένη ανάδειξη ενός οικισμού, όσο καλά σχεδιασμένη και αν είναι, δεν αρκεί για να ενεργοποιήσει μια περιοχή. Είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα πλέγμα επεμβάσεων, ώστε η μια δράση να υποστηρίζει την άλλη (εικ. 15). Για τον λόγο αυτόν, πρέπει να αναβιώσουν μαζί με τον οικισμό καταρχάς τα μονοπάτια που τον συνδέουν με τους άλλους οικισμούς και τα σημαντικά στοιχεία του ευρύτερου περιβάλλοντος. Σήμερα πλην του αρχαίου κανένα άλλο μονοπάτι δεν είναι χαρτογραφημένο στους περιγητικούς χάρτες. Προέχει λοιπόν μια καταγραφή τους και ακολουθεί η συντήρησή τους και μια σωστή σήμανση.

Παράλληλα στα πλαίσια ενός χωροταξικού προγράμματος που θα προέβλεπε την ανάδειξη όλης της περιοχής των «Μέσα Χωριών», θα μπορούσε να δημιουργηθεί σύμφωνα με το παράδειγμα που αναλύσαμε, ένα δίκτυο ξενώνων φιλοξενίας με αναφορά σε πολλά είδη τουρισμού: αγροτουρισμό, φυσιολατρικό, περιηγητικό, γαστρονομικό, αρχαιολογικό, εκκλησιαστικό τουρισμό κα. Το κέρδος εδώ θα είναι, ότι ο επισκέπτης θα έχει την ευκαιρία να βιώσει τον τόπο με όλες τις πτυχές του. Όχι ως ξένος, αλλά ως μέλος μιας κοινότητας, ως φιλοξενούμενος.

Σας ευχαριστώ.

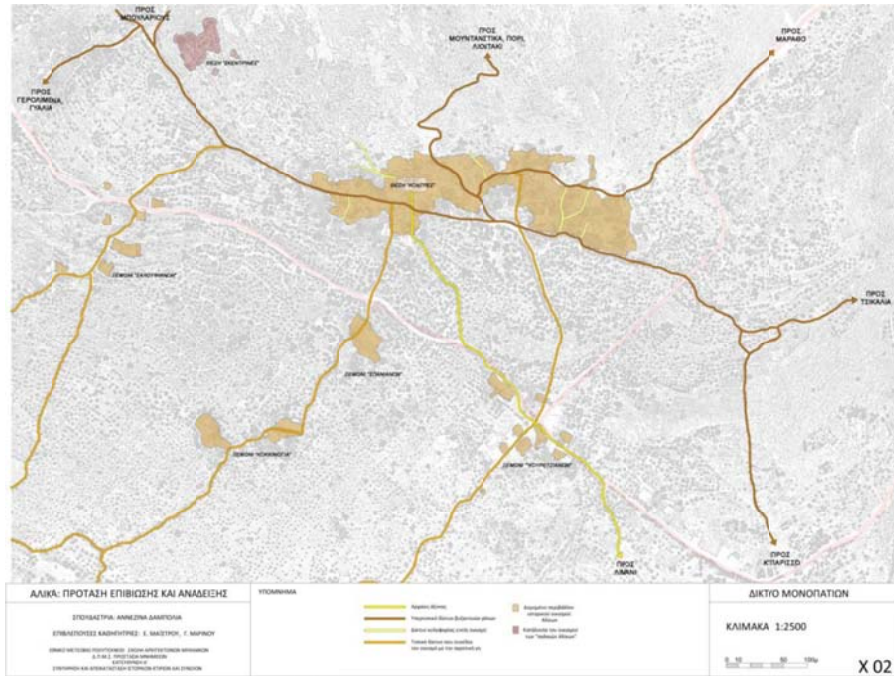
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαγιακάκου, Δ.Β. 1968. *Μάνη (Μέσα Μάνη) - Ο τόπος, οι βυζαντινοί ναοί, οι πύργοι, το μοιρολόγι*. Αθήνα.
2. Κάσσης, Κ. 1977. *Ιστορία της Μάνης*. Εκδόσεις Αθήνα: Αθήνα.
3. Κόμης, Κ. 1995. *Πληθυσμός και οικισμοί της Μάνης, 15ος - 19ος αιώνας*. Εκδόσεις Πανεπιστήμιου Ιωαννίνων: Ιωάννινα.
4. Κορρές, Μ. – Τζανάκη, Κ. 1977. *Η Κοίτα της Μέσα Μάνης και η αρχιτεκτονική της. Πρόταση προστασίας και ανανεώσεως του οικισμού*. ΕΜΠ, Ανωτάτη Σχολή Αρχιτεκτονικής, Έδρα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας, Καθηγητής Σ. Σίνος. Αθήνα.
5. Κουτσιλιέρης, Α. 1996. *Ιστορία της Μάνης. Αρχαία- Μεσαιωνική- Νεώτερη*. Εκδόσεις Παπαδήμα: Αθήνα.
6. Leake, W.M. 1846. *Travels in the Morea: With a map and plans (1830), and a supplement. Peloponnesiaca (1846)*.
7. Σαΐτας, Γ. 1992. *Ελληνική παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*. Μέλισσα: Αθήνα.
8. Σαΐτας, Γ. 1982-83. *Ορθόλιθοι στη Μέσα Μάνη*. Πελοποννησιακά - Πρακτικά του Α' τοπικού συνεδρίου Λακωνικών Μελετών. Αθήνα.
9. Φέρμορ, Π. Λ. 1972. *Μάνη*. Κέδρος: Αθήνα.
10. Δίκτυο Μουσείων Μάνης. *Μανιάτικοι Οικισμοί*. Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Βυζαντινών και μεταβυζαντινών αρχαιοτήτων, 5η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
11. Ιστορία της Μάνης. *Ενθετο Επτά ημέρες της Καθημερινής*. 21 Νοεμβρίου 1993
12. *Μάνη: Μαρτυρίες για το χώρο και την κοινωνία. Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές (15ος – 19ος)*. Πρακτικά συμποσίου. Λιμένα Αρεόπολης. 4-7 Νοεμβρίου 1993. Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.
13. *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*. Εκδόσεις Πυρσός: Αθήνα. 1931

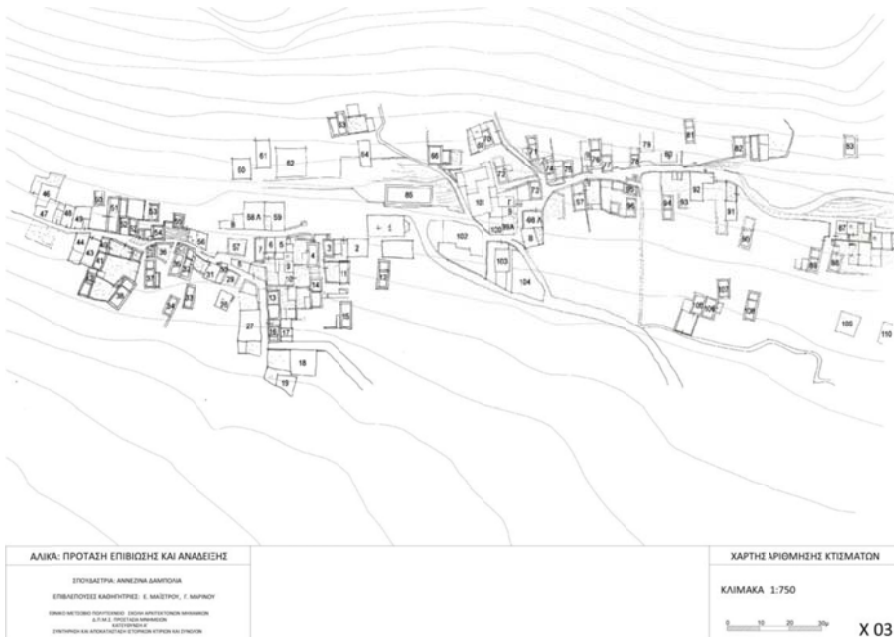
ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

1. <http://www.manipedia.com>
2. mani.org.gr
3. <http://filotis.itia.ntua.gr/biotopes/c/A00010222/>
4. <http://www.fao.org/giahs/en/>
5. <http://www.efsyn.gr/?p=150215>

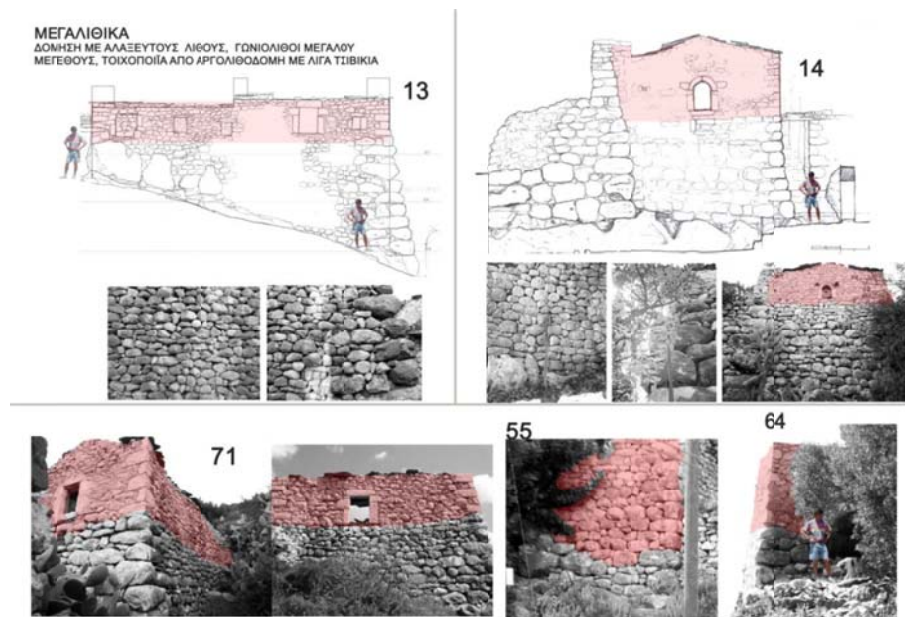
Εικόνα 3 - Ο οικισμός και ο ζωτικός του χώρος

Εικόνα 4 – Ο πυρήνας του οικισμού

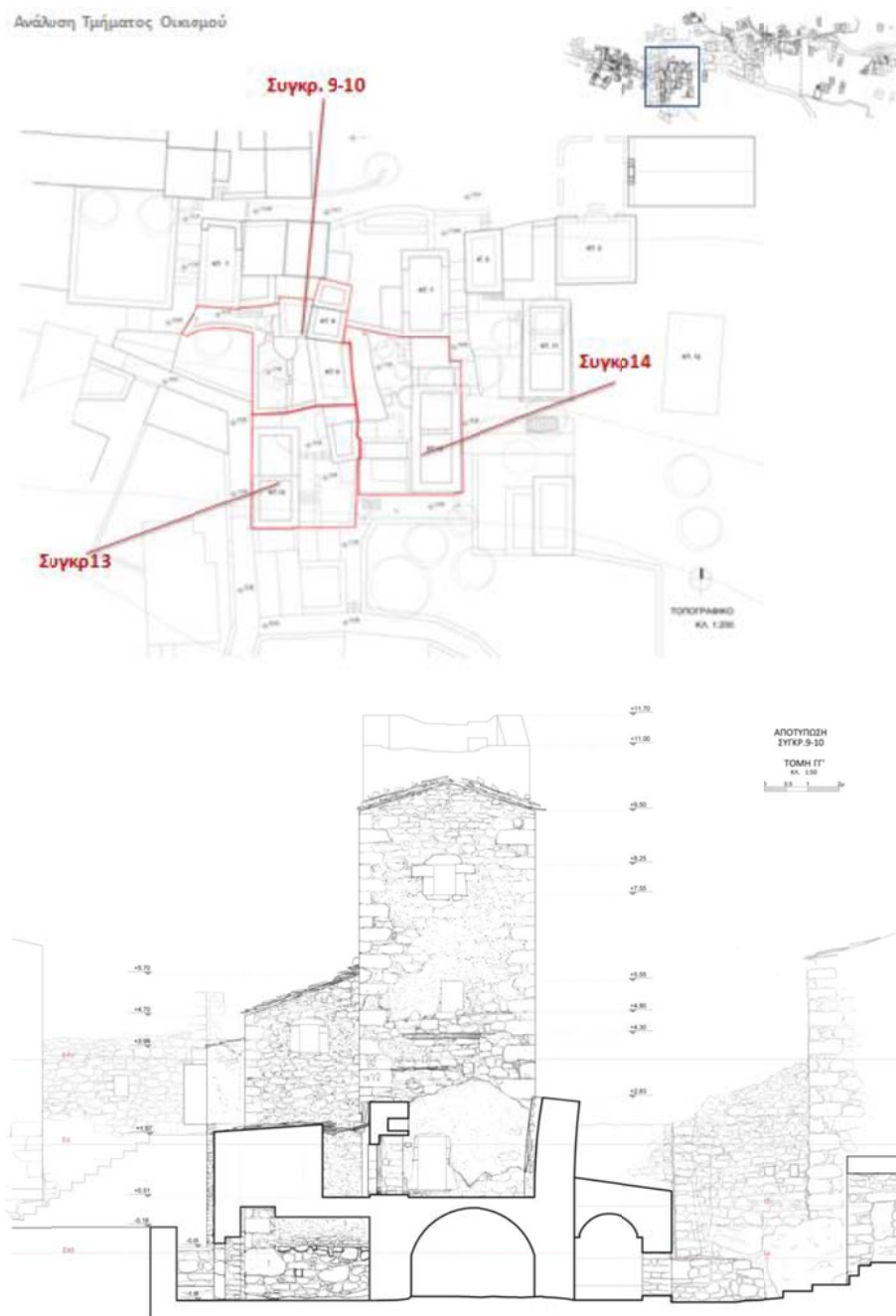
Εικόνα 5 – Καρτέλα για την κατασκευαστική περίοδο Α2

Εικόνα 6 – Χάρτης παλαιότητας κτισμάτων

Εικόνα 7 – Από την αποτύπωση του τμήματος 9-10

Εικόνα 8 – Η αρχική θέση των παλιώ

Εικόνα 9 – Η γειτονιά του λατομείου

